

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ГАРАНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на соціальний захист належить до блоку соціально-економічних конституційних прав, закріплених у розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Основного Закону України. Так, згідно з положеннями статті 46 Конституції, «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1]. Тож право на соціальний захист належить до прав людини і громадянина. Належність цього права до прав людини відповідає основним положенням міжнародних документів, обов'язковість яких визнає Україна. Зокрема, Загальна декларація прав людини 1948 року у статті 22 проголошує право кожної людини на соціальне забезпечення і здійснення необхідних для підтримки її гідності та для вільного розвитку її особистості праву економічній, соціальній та культурній сферах через посередництво національних зусиль та міжнародної співпраці та у відповідності із структурою та ресурсами кожної держави [2].

Згідно з положеннями статті 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, держави, які беруть у ньому участь, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування [3]. Більш детально право на соціальний захист розкрито у Конвенції МОП № 102, якою встановлено мінімальні норми соціального забезпечення [4]. Ратифікувавши Конвенцію, Україна визнала для себе обов'язковими низку положень щодо соціального забезпечення у старості, у випадку трудового каліцтва, безробіття, інвалідності, втрати годувальника, хвороби. Цією Конвенцією, наприклад, встановлюються вимоги щодо максимального віку працездатності в окремій державі (ч. 2 ст. 26 Конвенції №102).

Гарантування соціальних прав людини в Україні передбачає розвиток національного законодавства з урахуванням міжнародних соціальних стандартів. З огляду на участь України в Раді Європи, а також в таких важливих європейських регіональних міжнародних угодах у сфері гарантування прав людини як Європейська соціальна хартія (переглянута) (далі – *Хартія*) та Європейська конвенція захисту прав людини (далі – *Конвенція*), постає питання про співвідношення названих міжнародних угод між собою та перспективи подальшого розвитку системи захисту соціальних прав на міжнародному рівні. Тож одним із практичних аспектів окресленої проблеми є вироблення ефективних способів захисту соціальних прав людини.

Право на соціальне забезпечення закріплено статтею 12 Хартії, ратифікованої частково (п. 3 та 4) Україною. З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення Україна зобов'язується: (п. 3) докладати зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень; (п. 4) вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення: а) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших Сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування захищених осіб по територіях держав Сторін; б) надання, збереження та

поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної зі Сторін.

Розглядаючи спори щодо захисту прав людини, передбачених Конвенцією, Європейський суд з прав людини неодноразово висловлював свою позицію щодо співвідношення права на соціальний захист та обов'язку держави його забезпечити. ЄСПЛ у рішенні «Великода проти України» від 03 червня 2014 року зазначає, що законодавчі норми можуть змінюватися, передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Зміна механізму нарахування певних видів соціальних виплат та допомоги є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів сама сутність змісту права на соціальний захист. Відтак, Суд наголосив на необхідності пошуку саме державою України додаткових інструментів подолання економічної кризи шляхом раціонального використання бюджетних коштів та необхідності збереження «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами щодо захисту прав і свобод окремої особи.

Основним обов'язком держави щодо гарантування права на соціальний захист, зважаючи на залежність рівня соціального забезпечення від соціально-економічного розвитку такої держави, є створення умов, необхідних для підвищення спроможності щодо соціального захисту. Особливо це актуально в умовах солідарної системи соціального забезпечення. Оскільки право на соціальне забезпечення гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, то економічно і соціально обґрунтованим та доцільним вбачається формування соціально-економічної політики держави у напрямку вдосконалення системи соціального страхування.

Водночас права людини складають систему взаємозалежних та неподільних елементів, а тому лише комплексне забезпечення прав людини на належному рівні може свідчити про дотримання міжнародних стандартів у цій сфері. У Віденській декларації Всесвітньої конференції з прав людини 1993 року відзначається, що всі права людини є універсальними, неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними [5, с. 20]. Відтак поділ прав людини на громадянські і політичні, з одного боку, та економічні, соціальні та культурні, з іншого боку, досить умовний. Вважаємо, що права людини у сфері соціального захисту не менш важливі, ніж політичні чи громадянські, адже людина не матиме змоги повністю реалізувати свої політичні права, якщо її культурні чи соціальні права постійно порушуються. Відомо, що лише економічно незалежна та забезпечена людина здатна розвивати та брати активну участь у політичному та громадському житті демократичного суспільства.

Зважаючи на відносний характер соціальних прав людини, в тому числі права на соціальний захист, в Європі не вироблено ефективних механізмів захисту соціальних прав людини. Якщо захист прав людини, закріплених у Конвенції, здійснюється Європейським судом з прав людини, то система захисту соціальних прав не має подібного суду. Варто зазначити, що прийняття Додаткового протоколу до Хартії, який передбачає систему колективного оскарження (1995 року) [6], сприяло розвитку практики правових інтерпретацій договірних зобов'язань [7, с. 58].

Хоча ЄСПЛ і розглядає заяви щодо соціального забезпечення, але лише опосередковано, тобто через захист права власності, або захист права на справедливий суд. З огляду на успішність та авторитет ЄСПЛ, на нашу думку, доцільно було б

створити відповідний європейський суд з захисту соціальних прав, тоді б вони отримали більш ефективний юридичний захист, однак держави здебільшого тлумачать соціальні права не як норми, а як наміри, або орієнтири, до яких потрібно прагнути. Однак викладені у Європейській соціальній хартії та Європейському кодексі соціального забезпечення положення становлять, по своїй суті, позитивні зобов'язання держав, в тому числі і щодо соціального захисту.

Таким чином, підвищенню ефективності захисту соціальних прав людини в Європі сприятиме заснування Європейського суду з питань соціальних прав, який розглядав би як колективні, так і індивідуальні заяви про захист прав, закріплених у Європейській соціальній хартії та Європейському кодексі соціального забезпечення. Досвід функціонування ЄСПЛ свідчить про позитивний результат від діяльності такого суду, а тому його варто було б також застосувати і щодо системи захисту соціальних прав людини відповідно до встановлених міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини / ред. Головатий С. К: Українська правнича Фундація : Право, 1995. 12 с.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. Конвенція Міжнародної організації праці №102 від 28.06.1952 про мінімальні норми соціального забезпечення // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 36. Ст. 5.
5. Венская декларация и программа действий. Принятые на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 года // Управление Верховного комиссара по правам человека ООН. 2013. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Events/ OHCHR20/VDPA_booklet_ru.pdf
6. Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження : Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 09.11.1995 № ETS N 158. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_807.
7. Економічні, соціальні й культурні права / За ред. Ейде А., Крауз К., Розас А.; Пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; Наук. Ред. Г. І. Чанишева. – О. : АО БАХВА, 2006. 728 с.